

Näkökulmia ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja poliittisen päätöksenteon tueksi.

Vierailukestävyys kannustaa kulttuuriympäristöjen vastuulliseen kehittämiseen matkailun tuella

Soile Veijola¹, Kati Kyyrö¹, Jukka Jokimäki², Airi Matila³, Salla Jutila¹ & Helena Lonkila⁴

1 MTI, Lapin yliopisto, 2 AK, Lapin yliopisto, 3 Tapio Oy, 4 Jyväskylän yliopisto

Matkailun kestävä kehittäminen kulttuuriympäristöissä tarvitsee tuekseen monialaista asiantuntemusta, monitieteistä tutkimusta, uusia toimintamalleja ja mittaristoja.

Kulttuurihistorialliset ja esimerkiksi maisemapiireiltään vaikuttavat kulttuuriympäristöt tarjoavat mahdollisuuksia matkailulle. Matkailu voi parhaimmillaan tukea näiden ympäristöjen ja kohteiden vaalimista, suojelua ja kehittämistä. Kulttuuriympäristöjen merkitystä ja arvoa ei kuitenkaan ole aina otettu riittävästi huomioon matkailutoiminnoissa.

Matkailun kestävä kehittäminen kulttuuriympäristöissä ei voida erottaa yleisesti kestävästä kehityksestä.

Kulttuuriympäristöjen kulttuuristen ja sosiaalisten muutosten seurannalle ei ole olemassa yleisesti hyväksytyjä periaatteita, menetelmiä, mittareita tai vakiintuneita toimintamalleja. Matkailun kasvulla, ilmastonmuutoksella, ekologisella kriisillä ja muilla globaaleilla ilmiöillä on kuitenkin moninaisia toisiinsa kytkeytyviä vaikutuksia myös kulttuuriympäristöille.

Kestävä matkailu on tavoiteltava, joka on mahdollisesti saavuttamaton. Sitä kohti voidaan kuitenkin pyrkiä vastuullisella matkailutoiminnalla.¹

Kulttuuri voidaan nähdä välittäjänä ja tasapainottavana tekijänä sosiaalisen, taloudellisen ja ekologisen kestävyysulottuvuuden välillä. Se voi olla muutosvoima kestävässä kehityksessä. Kestävästi kasvavan matkailun monitieteiset mittarit kulttuuriympäristöissä -hankkeessa (MA-MOMI-hanke) tietotarve kohdistui etenkin kulttuuriseen ja sosiaaliseen kestävyteen. Hankkeen keskeinen tulos, *vierailukestävyuden käsitteellinen malli*, kannustaa laajaan yhteistyöhön *kulttuurisen, ekologisen ja sosiotaloudellisen kestävyden* varmistamisessa ja seurannassa kulttuuriympäristöissä.

Tutkimus nostaa esille neljä ajankohtaista kehittämiskohdetta kulttuuriympäristöjen arvojen ja ajallisten kerrostumien turvaamiseksi ja samalla alueiden vetovoimaisuuden säilyttämiseksi.

1) Matkailun vaikutuksia kulttuuriympäristöihin on seurattava säännöllisesti, 2) matkailijoiden myönteiset käyntikokemukset on turvattava vastuullisesti ja kestävästi, 3) matkailun vaikutusten kattavat arviointimenetelmät on otettava käyttöön, ja 4) rahoituksen ja matkailutulojen ohjautumisen malleja on kehitettävä kulttuuriympäristöjen arvojen turvaamiseksi.

Näkymä Aavasaksalta (Wikimedia Commons)

Matkailulla voi olla merkittäviä vaikutuksia kulttuuriympäristöihin

Kulttuuriympäristöt ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisten ja luonnon vuorovaikutusta². Ne ovat myös suosittuja vierailukohteita Suomessa ja maailmalla.

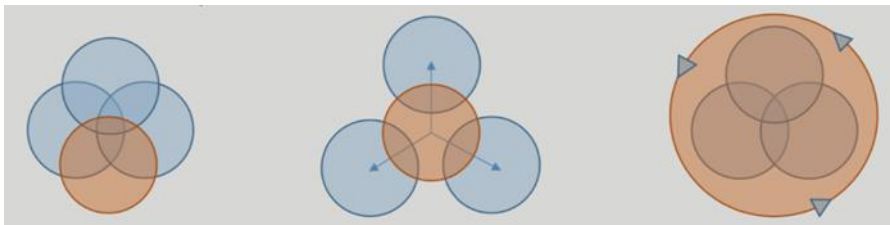
Strategisella tasolla niin kansallisesti kuin kansainvälisestäkin matkailun kestävä kehittäminen ja kulttuuriympäristöjen arvojen vaaliminen on asetettu selkeästi tavoitetilaksi.

Matkailun volyymin kasvuun liittyy elinvoimaa lisäävien mahdollisuuksien ohella myös globaaleja, kansallisia, alueellisia ja paikallisia kestävyyshaasteita, joilla on vaikutusta kulttuuriympäristöihin.

Matkailun kestävyttä on tutkittu paljon, ja sen seuraamiseen on kehitetty erilaisia mittareita. Osaa näistä mittareista voidaan soveltaa matkailun kulttuurisen ja sosiaalisen kestävyuden arviointiin, mutta käyttö ei ole vakiintunutta.

Vakiintuneessa käytössä olevien, taloudellisuutta painottavien mittareiden rinnalle tarvitaan uusia paikallisesti ja alueellisesti määriteltyjä mittareita. Erilaiset kulttuurit, elämäntavat ja paikalliset olosuhteet vaikuttavat seurattavien asioiden luonteeseen. Kestävä matkailukehittäminen tukee paikallisyhteisön toimintaa ja perinnetiedon säilymistä ja hyödyntämistä.

Kulttuuriympäristön käsite korostaa suojelullisten näkökulmien integrointia maankäytön suunnittelussa ja ohjauksessa.³ Keskeinen haaste on löytää mallit ja keinot, joilla voidaan luotettavasti arvioida, seurata ja ennakoita matkailutoiminnan kulttuurista ja sosiaalista kestävyttä ja vastuullisuutta erilaisissa kulttuuriympäristöissä.

Kuvio 1. Kulttuuri kestävässä kehityksessä, kestävästä kehitystä varten ja kestävästä kehityksenä. Kulttuuri esitetään kuvassa ruskeana ympyränä. Siniset ympyrät esittävät kestävästä kehityksen muita osa-alueita: ekologista, taloudellista ja sosiaalista ulottuvuutta.⁴

Kestävydessä on kyse sen kaikkien ulottuvuuksien muodostamasta kokonaisuudesta. Matkailun aiheuttamia kielteisiä muutoksia kulttuuriympäristöissä saattavat olla mm. maaperän kuluminen, roskaantuminen, melu sekä paikallisten asukkaiden asumis- ja virkistysrauhan

häiriintyminen. Toisaalta matkailu luo myös työpaikkoja ja vahvistaa alueiden ja kulttuuriympäristöjen elinvoimaisuutta. Matkailun aiheuttamilla muutoksilla on väistämättä monia yhteisvaikutuksia.

Tutkimuskysymykset

MAMOMI-hankkeessa tehty selvitys- ja tutkimustyö vastasi matkailun hallittua ja kestäväää kasvua koskevaan tiedontarpeeseen.

Hankkeessa haettiin uusia mittareita ja keinoja vakiinnuttaa kulttuurisen ja sosiaalisen kestävyyden ennakointi, arviointi ja seuranta vastuullisen matkailun kehittämisprosesseihin.

Tavoitteena on, että kulttuurin, kulttuuriperinnön, kulttuuriympäristöjen ja luonnonmaisemien matkailukäyttö tukisi kulttuuri- ja luontoarvojen vaalimista.

Matkailun mittareiden laatimisessa ja käyttämisessä kyse on sekä teknisistä ratkaisuksista ja tulkinnoista että myös arvovalinnoista ja yhteiskunnallisista intresseistä. Arviointi- ja seuranta-menelmissä on tärkeää painottaa vastuullisia matkailuprosesseja, jotka tapahtuvat paikallisten yhteisöjen ja asukkaiden sekä kulttuuriympäristöjen arvojen ja paikallisten ekosysteemien ehdoilla.

Aineistot ja menetelmät

Selvitys- ja tutkimustyössä 1) kartoitettiin hankkeen kannalta keskeisiä strategioita, 2) laadittiin katsaukset matkailun vaikutusten arvioimisen mittareihin yhteiskuntatieteissä ja ekologian ja metsätieteiden aloilla sekä 3) järjestettiin yhdistelmämittariston suunnittelu-, sidosryhmä- ja asiantuntijatapaamisia ja seminaareja. Yhdistelmämittariston mallinnustyössä keskityttiin etenkin käsitteellisen lähestymistavan rakentamiseen matkailun yhteisvaikutusten mittaamiseksi ja seuraamiseksi monitieteisesti.

Loppuraportin sisältöä havainnollistavat historialliset katsaukset Tornionjokilaaksosta. Se on yksi Suomen vanhimpia matkailijoita kiinnostaneita kulttuuriympäristöjä. Tornionjokilaakson Aavasaksalla on Struven ketjuun kuuluva mittauspiste. Struven ketju on yksi Suomen seitsemästä Unescon maailmanperintökohteesta.

Hankkeen keskeiset tulokset ja johtopäätökset

Tulokset

MAMOMI-hankkeen selvitys- ja tutkimustyön keskeinen tulos on matkailun kestävän kehittämisen teoreettinen *vierailukestävyyden kolmiomittausmalli* (ks. kuvio 2.), joka paikantaa keskeisiä ilmiöitä kulttuurisessa, ekologisessa ja sosiotaloudellisessa kestävydessä. Malli korostaa tarvetta kehittää kulttuuriympäristöissä tapahtuvaa matkailua tulevaisuuden näkökulmasta – nykyisten ja tulevien sukupolvien tarpeita ajatellen, painottaen vierailukohteen arvoja kulttuuri- ja luonnonympäristöinä sekä paikallisen yhteisön hyötymistä matkailusta.

Vierailukestävyyden kolmiomittausmalli asettaa kulttuurisen kestävyuden tarkastelun keskiöön, huomioi ekologisen kestävyuden ja sitoo *taloudellisen kestävyuden sosiaaliseen kestävyteen*: paikallisten yhteisöjen ja asukkaiden hyvinvointiin.

Kuvio 2. Vierailukestävyden kolmiomittausmallin ilmiökokonaisuudet

Vierailukestävyden ajatuksessa kulttuurin piirteiden monipuolisuus ja kerroksellisuus ilmenevät erilaisten kulttuuriympäristöjen ja -maisemien kautta. Kulttuurinen kestävyys ymmärretään fyysisten asioiden ohella näihin ympäristöihin nivellettyinä paikallisina käytäntöinä, taitoina, sosiaalisina suhteina ja kulttuuritoimintana.

Yhdistelmämittariston avainhaaste on herättää yhtäläistä luottamusta kaikissa kulttuuriympäristöissä tapahtuvan matkailun toimijoissa.

Matkailun monialaisilla mittareilla voi paikantaa onnistumisia ja ongelmia, seurata muutoksia, kannustaa kestävyteen ja suunnitella matkailua kestävästi tulevaisuutta varten.

Matkailun vaikutukset voivat konkretisoitua nopeastikin. Toisaalta ne esiintyvät usein viiveellä, etenkin ympäristömuutoksiin liittyen. Ne heijastuvat usein pitkälle tulevaisuuteen. Esimerkiksi vaikutukset ekologiseen ympäristöön ja paikalliseen elämään voivat näkyä kauan. Myönteiset vaikutukset eivät aina kohdennu tasaisesti, eivätkä matkailualueiden kulttuuriympäristöt niistä välttämättä hyödy, vaikka olisivat matkailun vetovoima ja voimavara.

Matkailun kestävä kehittäminen on myös edennyt. Kulttuuritutkimuksessa ja yhteiskuntatieteissä nähdään alkuperäiskansojen tiedon ja alkuperäiskansatutkimuksen merkitys matkailunkin kestäväälle kehitykselle. Paikallisten yhteisöjen myönteinen suhtautuminen matkailuun on vakiintumassa tavoitteeksi matkailukehittämisessä. Ekologisten kysymysten saadessa yhä enemmän huomiota myös paikallisia ekosysteemejä osataan suojella entistä monipuolisemmin. Metsätaloudessa on käytössä toimintamalleja, joiden avulla voidaan ohjata matkailutuloja esimerkiksi metsämaiseman kulttuuristen sisältöjen tuottajille, ja saadaa toiminta vakiintumaan matkailupalveluihin ja matkailuliiketoimintaan. Kulttuuriympäristöjen arvojen turvaamisen tärkeyteen on havahduttu kaikilla hallinnon aloilla.

Johtopäätökset

Vastuulliselle matkailulle ja kestävyuden arviointiin on tarjolla erilaisia menetelmiä ja mittareita. Ne soveltuvat osittain kulttuuristen ja sosiaalisten vaikutusten arviointiin kulttuuriympäristöissä. Niiden hyödyntäminen on kuitenkin satunnaista ja saatavuus hajanaista. Menetelmien ja mittareiden yhteiskäytölle ja niihin liittyvään arviointityöhön ei ole olemassa juurikaan vakiintuneita toimintamalleja.

Matkailun kestävää kehittämistä kulttuuriympäristöissä ei voida erottaa yleisestä kestävästä kehityksestä. Kumpakin on tutkittava ja edistettävä monialaisesti ja -tieteellisesti. Eri viranomaisten, toimialojen, paikallisyhteisöjen ja asukkaiden välisen yhteistyön merkitys korostuu vastuullisessa matkailutoiminnassa.

MAMOMI-hankkeessa mallinnettu vierailukestävyuden kolmiomittausmalli tarjoaa yhden tavan seurata matkailun kulttuurisia, ekologisia ja sosiotaloudellisia yhteisvaikutuksia. Malli tulee ymmärtää käsitteellisenä ja metodologisena lähestymistapana. Se haastaa eri hallinnonaloja ja tiedealueita tarkastelemaan kestävyttä kokonaisvaltaisesti. Hankkeen loppuraportti toimii näin ollen metodologisena avauksena ja esiselvityksenä sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä matkailun mittaamisen kehittämiseksi.

Vierailukestävyys korostaa itse paikan, kulttuuriympäristöasiantuntijoiden ja paikallisten roolia pitkäjänteisesti kehitettävässä matkailutoiminnassa.

Keskeiset toimenpide-ehdotukset

1. Matkailun vaikutuksia kulttuuriympäristöihin seurattava säännöllisesti

MAMOMI-hankkeessa luotua teoreettista mallia tulee pilotoida ja soveltaa käytännössä. Vierailukestävyuden paikalliset raja-arvot tulee määritellä laajapohjaisella yhteistyöllä, ja niiden tulee ohjata kaikkea matkailukehittämistä. Tutkimus- ja koulutusorganisaatioiden osaamista tulee hyödyntää nykyistä enemmän.

2. Matkailijoiden käyntikokemuksiin panostettava vastuullisesti ja kestävästi

Kulttuuriympäristöjen kuluminen, ruuhkaantuminen, roskaantuminen ja melu ovat esimerkkejä käyntikokemuksiin vaikuttavista tekijöistä. Vierailukestävyuden kaikki ulottuvuudet tulee huomioida monialaisen asiantuntijuuden integroimisena matkailuhankkeiden suunnitteluun, valmisteluun ja seurantaan sekä kaavoitusprosesseihin.

3. Matkailun vaikutusten kattavat arviointimenetelmät käyttöön

Kestävyuden arviointimenetelmien opastavaa roolia tulisi korostaa erilaisissa matkailuprosesseissa, mukaan lukien matkailustrategiatyö ja päätöksenteko. Keinoiksi sopivat esimerkiksi vierailukestävyuden näkökulma, avoin data, nk. kansalaistiede (*Citizen Science*), uudet yhdistelmämittarit ja mittarit sekä nykYTEknologian tarjoamat mahdollisuudet. Kestävyuden *arviointimenetelmien käytön vakiinnuttamiseksi* tulisi luoda toimintamalleja, jotka edistävät kulttuuriympäristöihin ja kestävään kehitykseen liittyvän monialaisen asiantuntijuuden sekä hallinto- ja tieteenalojen välisen yhteistyön hyödyntämistä ja auttavat kehittämään paikallisesti räätälöitävissä olevia mutta vertailukelpoisia arviointimenetelmiä.

4. Rahoituksen ja matkailutulojen ohjautumisen mallien kehittäminen

Kulttuuriympäristöissä tapahtuvan kestävä matkailun kehittämistä tulee voida tukea joustavilla rahoitusinstrumenteilla ja malleilla, joilla rahoitusta ja matkailutuloja ohjautuisi nykyistä paremmin hyödyn tuottajalle eli kulttuuriympäristöjen vaalimiseen, suojeluun ja kehittämiseen.

Yhteenveto: Kulttuuriympäristöissä tapahtuva matkailutoiminta tukee moninäkökulmaisten mittarien ja seurantakeinojen avulla matkailun tasapainoista kasvua ja kestävä kehittämistä kulttuuriympäristöjen arvon ja ajallisten kerrostumien säilymistä turvaamiseksi.

Loppuraportti

Veijola, S. & Kyyrö, K. toim. (2020). Kestävän matkailun monitieteiset mittarit kulttuuriympäristöissä. Raportin kirjoittajat: Soile Veijola, Kati Kyyrö, Jukka Jokimäki, Harri Hautajärvi, Airi Matila, Salla Jutila, Helena Lonkila, Hannes Pasanen ja Antti Makkonen. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja* 26/2020. Huhtikuu 2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-934-9>

Kestävästi kasvavan matkailun monitieteiset mittarit kulttuuriympäristöissä -hanke (MAMOMI) on toteutettu osana valtioneuvoston vuoden 2019 selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa. Hanke toteutettiin Lapin yliopiston Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutin ja Arktisen keskuksen, Tapio Oy:n Jyväskylän yliopiston Musiikin, taiteen ja kulttuurintutkimuksen laitoksen KUOMA-koulutuksen sekä Arkkitehtitoimisto Harri Hautajärven yhteistyönä.

Policy Brief -julkaisun ovat laatineet Soile Veijola, Kati Kyyrö, Jukka Jokimäki, Airi Matila, Salla Jutila ja Helena Lonkila.

Lisätietoja Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta (tietokayttoon.fi).

Viitteet

¹ Veijola, S., Ilola, H. & Edelheim, J. (2013). Johdanto matkailun tutkimukseen. Teoksessa S. Veijola (toim.), *Matkailututkimuksen lukukirja* (s. 16–29). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

² Sanastot, <http://uri.suomi.fi/terminology/rakkultymp/c3>

³ Lonkila, H., Hanka, H. (2020) painossa. The Negotiated Cultural Environment. *Proceedings of Latvian Academy of Sciences*, Section A: Human and Social Sciences.

⁴ Dessein, J. & Soini, K. & Fairclough, G. & Horlings, L. (toim.) (2015). *Culture in, for and as Sustainable Development. Conclusions from the COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability*. Jyväskylän yliopisto.

Lisätietoja:

Hankkeen vastuullinen johtaja, professori, VTT, dosentti Soile Veijola

Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)
soile.veijola(at)ulapland.fi

Yliopistotutkija, FT, dosentti Jukka Jokimäki

Lapin yliopisto, Arktinen keskus
jukka.jokimaki(at)ulapland.fi

Yliopiston opettaja, tutkijatohtori, FT Helena Lonkila

Jyväskylän yliopisto, Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Kulttuuriympäristön tutkimuksen maisterikoulutus (KUOMA)
helena.lonkila(at)jyu.fi

Metsäasiantuntija, MMM Airi Matila

Tapio Oy
airi.matila(at)tapio.fi

Arkkitehti SAFA, TKT Harri Hautajärvi

hautajarvi(at)nic.fi

Hankkeen ohjausryhmän puheenjohtaja

Kulttuurisihteeri Eero Koski
Opetus- ja kulttuuriministeriö
eero.koski(at)minedu.fi

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

TAPIO

ARKKITEHTITOIMISTO
HARRI HAUTAJÄRVI

VALTIONEUVOSTON
SELVITYS- JA TUTKIMUSTOIMINTA
www.tietokayttoon.fi